

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXVI (1/2022)

nadesłany: 17.11.2021 r. – przyjęty: 29.11.2021 r.

Joanna SMYŁA*

Rodzina w kalejdoskopie współczesnych przemian

The family in the kaleidoscope of contemporary changes

Abstrakt

Cel. Artykuł dotyczy przemian współczesnej rodziny związanych z wyłanianiem się epoki ponowoczesności. Na wstępie uzasadniono konieczność interdyscyplinarnego podejścia do badań nad rodziną. W dalszej części artykułu ukazano przemiany współczesnego świata i rodziny, obejmujące zarówno nowe sposoby jej definiowania i funkcjonowania, jak i przemiany struktury i wzorów życia rodzinnego.

Materiały i metoda. Analiza tekstu.

Wyniki. Obserwowane obecnie przemiany rodziny generują potrzebę wielowymiarowego i wieloaspektowego podejścia badawczego względem niej. Istotne staje się współdziałanie różnych dyscyplin naukowych w celu dokonywania wieloaspektowych analiz funkcjonowania współczesnej rodziny.

Słowa kluczowe: przemiany rodziny, ponowoczesność, wzory życia rodzinnego.

Abstract

Aim. The article is about the changes in the contemporary family related to the emergence of the postmodern era. The introduction includes the need for an interdisciplinary approach to family research. Then the transformations of the contemporary world and the family are described, especially new ways of defining and functioning, as well as changing the structure and patterns of family life.

* e-mail: joanna.smyla@ujk.edu.pl

Zakład Badań nad Edukacją, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Krakowska 11, 25-029 Kielce, Polska.

Department of Education Research, Jan Kochanowski University in Kielce, Krakowska 11, 25-029 Kielce, Poland

ORCID: 0000-0002-2675-8421

Materials and methods. Text analysis.

Results. The currently observed changing family trends generate the need for a multidimensional, as well as a multifaceted, research approach towards it; thus, the cooperation of various scientific disciplines, to make multi-faceted analyses covering the functioning of the modern family, becomes essential.

Keywords: family transformations, postmodernity, patterns of family life.

Wprowadzenie

W dobie przemian kulturowych i społeczno-gospodarczych szczególną uwagę zwraca się na podstawową grupę społeczną, którą jest rodzina oraz na pełnione przez nią funkcje, stanowiące ważny wskaźnik jakości i stylu życia ogółu społeczeństwa. Rodzina stanowi dla społeczeństwa wartość nadrzędną, gdyż zapewnia mu ciągłość zarówno biologiczną, jak i kulturową (Podgórski, 2008, s. 126). Obecnie stała się ona jedną z głównych instytucji opiekuńczo-wychowawczych, społecznych i kulturotwórczych, przygotowujących młodych ludzi do życia w nowych warunkach ustrojowych, kulturowych oraz cywilizacyjnych (Turos, 2004, s. 7-8). Powinna zapewniać swoim członkom poczucie bezpieczeństwa, jak również równowagę pomiędzy stałością i zmianą, co nabiera szczególnego znaczenia w dzisiejszych czasach, kiedy w niezwykłym tempie nasilają się przemiany obejmujące wszystkie sfery ludzkiego życia – niezależnie od wieku, pochodzenia i statusu społecznego człowieka.

W kręgu podejść badawczych rodziny

Rodzina stanowi przedmiot zainteresowań i eksploracji badawczych różnych subdyscyplin naukowych. Jest to niezwykle złożony i skomplikowany przedmiot badań, w którego ramach obserwujemy „konglomerat zjawisk społeczno-socjologicznych, kulturowych, psychologicznych, psychospołecznych, pedagogicznych, biologiczno-zdrowotnych i bioseksualnych” (Tyszka, 1998, s. 78). Generuje to potrzebę wielowymiarowego i wieloaspektowego podejścia badawczego względem rodziny. Jest ono bardzo zróżnicowane i uzależnione od rodzaju dyscypliny oraz obszaru podejmowanej problematyki. Dyscypliny i subdyscypliny badawcze mogą jednak, a nawet powinny, współpracować ze sobą w celu dokonania wieloaspektowych analiz związanych z funkcjonowaniem rodziny.

Zbigniew Tyszka (1998, s. 77-90) wskazuje na możliwości współdziałania badawczego w tym zakresie socjologii rodziny i pedagogiki rodziny. Jest on również

autorem definicji podkreślającej zarówno grupowy, jak i instytucjonalny charakter rodziny. Prezentuje w niej socjologiczne spojrzenie na rodzinę, wskazujące na wieloaspektowe i wielostronne podejście z perspektywy subdyscyplin socjologicznych. Uwzględnia jednak również przesłanki co do obszarów badań innych dyscyplin i subdyscyplin naukowych. Z definicji tej wynika, że rodzina stanowi:

[...] ustrukturalizowany i funkcjonalnie powiązany zbiór jednostek i specyficznych substruktur oraz mikroelementów społecznych tworzących mikrogrupę i zarazem instytucję społeczną, powiązaną wewnątrznie więzią małżeńską, więzią pokrewieństwa, powinowactw a lub adopcji oraz wypełniającą jednocześnie (symultanicznie) szereg istotnych, ważnych, zintegrowanych ze sobą funkcji wobec jednostek i społeczeństwa, w oparciu o regulatory występujące w kulturze behawioralnej (Tyszka, 1998, s. 77).

Analizy i badania rodziny prowadzone w obrębie różnych dyscyplin – między innymi takich jak socjologia, psychologia, pedagogika, ekonomia, demografia, polityka społeczna, nauki prawne, medycyna – dotyczą różnych aspektów jej życia. Syntetyczne ujęcie omawianej problematyki prezentuje *socjologia*. Zajmuje się ona analizą społecznych aspektów funkcjonowania rodziny oraz jej powiązaniem z mikrostrukturą, mezostrukturą, makrostrukturą społeczną i społeczeństwem globalnym. Koncentruje się na:

- mikrostrukturze rodziny (w tym na pozycjach społecznych, rolach, sieci komunikacji itp.) i zmianach w jej systemie;
- rodzinie jako instytucji społecznej pełniącej funkcje wobec jednostek i społeczeństwa, ujmowaną w aspekcie funkcjonalnym regulowanym określonym systemem aksjonormatywnym;
- związkach rodziny z mikrostrukturą społeczną różnorodnych społeczności i społeczeństwa globalnego;
- związkach rodziny ze społecznymi systemami – mezostrukturalnymi i makrostrukturalnymi;
- opisie i interpretacji interakcji, dynamiki związków i uwarunkowań pomiędzy rodziną a społeczeństwem globalnym (Tyszka, 1998, s. 77; Adamski, 2002; Giza-Poleszczuk, 2005; Szlendak, 2010).

Badania prowadzone w ramach *pedagogiki* obejmują przede wszystkim aspekty wychowawcze, opiekuńcze, kulturalne, moralne i obyczajowe funkcjonowania rodziny, związane między innymi z:

- oddziaływaniami i klimatem wychowawczym w rodzinie,
- regułami oraz technikami wychowania i kształcenia w rodzinie,
- kulturą pedagogiczną rodziny,

- funkcjonowaniem i relacjami osamotnionych rodziców po opuszczeniu domu rodzinnego przez dzieci,
- funkcjonowaniem rodziny z mikrogrupami i środowiskami wychowawczymi (Tyszka, 1998; Kawula, Bągiel, Janke, 2009; Nikitorowicz, 1997; Kromolicka, 1998; Olubiński, 2001; Smolińska-Theiss, 2014; Forma, 2011; Nowak-Dziemianowicz, 2002; Ostrouch-Kamińska, 2017).

Badania nad rodziną podejmowane na gruncie *psychologii* dotyczą głównie kontekstu psychospołecznego jej funkcjonowania, czynników osobowościowych i emocjonalnych jednostki, uwarunkowań psychologicznych (Płopa, 2004; Rostowska, 2009; Dakowicz, 2014).

Najkorzystniejsze wydaje się łączenie różnych paradygmatów i interdyscyplinarne podejście w badaniach rodziny, w tym trudności w realizacji jej funkcji, trudności w relacjach małżeńskich, problemów wychowawczych dzieci itp., które oprócz podłoża psychologicznego, mogą być warunkowane czynnikami społeczno-kulturowymi. Podjęte w niniejszym artykule rozważania mają zatem charakter interdyscyplinarne i oscylują wokół socjopedagogicznego ujęcia rodziny. Lokują bowiem rodzinę w ramach szerszego kontekstu społeczno-kulturowego, obejmującego szereg zmian dokonujących się na przestrzeni ostatnich lat, a także koncentrują się na przemianach jej funkcjonowania, struktury i wzorów życia rodzinnego.

Przemiany współczesnego świata

Analiza funkcjonowania i przeobrażeń rodziny wymaga uwzględniania jej złożoności, różnych podejść badawczych, jak również zmienności i dynamiki przeobrażeń świata społecznego. Zachodzące – a w ostatnich czasach zyskujące na gwałtowności – przemiany społeczne, ekonomiczne i kulturowe stanowią istotny kontekst analiz, bez których niemożliwe byłoby prawidłowe zrozumienie funkcjonowania i zmian dokonujących się w obrębie rodziny. Współcześnie jednak rodzina traktowana jest również jako zmienna umożliwiająca w znacznym stopniu rozwój polityki społecznej, przyśpieszająca wzrost gospodarczy, ułatwiająca zażegnanie różnorodnych kryzysów. Spełnia ona bowiem, oprócz obowiązków wobec swoich członków, funkcje odnoszące się do ogółu społeczeństwa, związane między innymi z kształtowaniem wzorów konsumpcji, społecznego awansu, kariery (Kawula, Janke, Bągiel, 2009).

Współczesny świat staje się dla rodziny i jednostki źródłem wielu niepokojów. Z jednej strony oferuje nowe możliwości życiowe, różnorodność ideologii i filozofii, z drugiej zaś nie daje gwarancji co do uniwersalności i stałości wartości

moralnych. Obserwowane współcześnie zmiany powodują wiele obaw, budzą niepewność i ciągle napięcie, a ich negatywne następstwa sprawiają, że rodzina staje w obliczu kryzysu. Wielu badaczy dostrzega współcześnie również kryzys – czy wręcz koniec – epoki nowoczesności, która ustępuje miejsca nowemu postmodernistycznemu projektowi cywilizacyjnemu (Beck, 2002; Beck, Giddens, Lash, 1994; Giddens, 2001; Melosik, Szkudlarek, 2010; Bauman, 1989; Melosik, 1995; Vattimo, 2006). Rzeczywiste przejście od nowoczesności do ponowoczesności wiąże się z dynamiką życia społecznego (Lipowicz, 2017, s. 28-29) oraz jego epizodycznością (Bauman, 1994, s. 14). Przedstawiciele postmodernizmu ukazują nasilenie się pluralizmu w zakresie wartości, wiedzy, sposobów myślenia, norm zachowania, możliwości dokonywania wyboru własnej drogi życiowej oraz wzorów życia rodzinnego. Proponują ponadto odrzucanie wszelkich schematów i struktur życia społecznego (Lis-Kujawski, 2008, s. 17). Skutkuje to wzrostem wolności człowieka w zakresie możliwości dokonywania wyborów, ale również jego zniewoleniem ciągłą koniecznością wybierania.

Funkcjonowanie i kształt współczesnej rodziny są zatem w znacznym stopniu uzależnione od obserwowanych przemian i warunków kulturowych związanych z nastaniem epoki ponowoczesności. Oczywiście, na przelomie dziejów rodzina podlegała ciągłym przemianom i nigdy nie była organizacją statyczną (Kwak, 2005, s. 8). Jednak wpływy kulturowe postmodernizmu podważają fundamenty, na których dotychczas opierała się rodzina, a tym samym prowadzą do nieznanych wcześniej zmian w tej jednostce (Bragiel, 2018, s. 10).

Od rodziny tradycyjnej do ponowoczesnej

Opisując przemiany rodziny zachodzące w drugiej połowie XX wieku można sięgnąć do różnych teorii, między innymi: modernizacji, konwergencji społeczeństw i dyfuzji wzorów kulturowych. Można zauważyć, że obecnie tracą na znaczeniu wartości tradycyjne oraz ściśle z nimi związane instytucje małżeństwa i rodziny. Przystają bowiem być koniecznością, stają się jednym z możliwych wyborów i decyzji młodego pokolenia (Prusik, 2010, s. 444). Obserwujemy współcześnie ograniczenie wpływu krewnych na rodzinę, dowolność w wyborze współmałżonka, rozszerzenie uprawnień kobiet w zakresie podejmowania decyzji związanych z rodziną, zwiększenie swobody seksualnej w społeczeństwach dotychczas restrykcyjnych, rozwój praw dzieci (Giddens, 2004, s. 200-207).

Przemiany rodzin modernistycznych, zachodzące w wyniku wyłaniania się ponowoczesności, David Elkind (1992) wiąże z:

- brakiem bezpieczeństwa ekonomicznego rodziców,

- stresem pojawiającym się w wyniku konieczności godzenia życia rodzinnego z pracą zawodową,
- brakiem społecznego i instytucjonalnego wsparcia dla rodzin,
- wzmożonym naciskiem na edukację oraz rewolucją informatyczną.

Ponowoczesna rodzina według niego to taka, która jest zanurzona w ponowoczesnej rzeczywistości.

W związku z przemianami współczesnej rodziny zmienia się również sposób jej definiowania. Związane jest to zapewne z rozbieżnością obowiązującej definicji i powszechnego stosowania terminu *rodzina*. Nowe definicje coraz częściej odchodzą od klasycznego jej ujmowania i odzwierciedlają dokonujące się przemiany. Wojciech Muszyński mówi wręcz o nieznanym dotychczas skali i zakresie dokonującej się redefinicji i reinterpretacji rodziny (Muszyński, 2008, s. 7).

Przykładem nowego ujęcia poszerzającego zasięg rodziny jest definicja proponowana przez Vanier Institute of the Family w Kanadzie, wg której rodzina to „jakiekolwiek połączenie dwu lub więcej osób, które złączone są więzami wynikającymi z wzajemnej umowy, z urodzenia lub adopcji, realizującej wspólne działania i obowiązki” (za: Slany, 2008). Definicja ta poszerza zasięg rodziny, ponieważ może dotyczyć krewnych powiązanych przez urodzenie, a nie tylko małżeństwo, nie określa wieku, nie wymaga także wspólnego zamieszkania i posiadania dzieci.

Tomasz Szendlak (2010, s. 104) twierdzi, że rodzicielstwo można definiować jako krewnych, powinowatych, przyjaciół i innych aktorów skupionych wokół rodzica (głównie matki) i dziecka. W związku z tym uważa, że zaliczanie kogoś do rodziny nie musi wiązać się z więzią biologiczną, a członkami rodziny mogą być na przykład zwierzęta.

Za przyjmowaniem wielu definicji zamiast jednej opowiada się Maureen Baker (2001), twierdząc, że powinny być one uzależnione od typu związku i układu rodzinnego. Rzeczywiście, jak wskazuje Krystyna Slany (2002, s. 82), w ponowoczesności pojawia się wiele alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego, które funkcjonują obok głównego typu rodziny formalnej, monogamicznej. Autorka uważa, że należy je traktować jako „rzeczywiste układy życia, z których wiele jest aprobowanych społecznie i legalizowanych – zwykle po pewnym czasie, *ex post facto* – przez prawo. Ponieważ są akceptowane i legalizowane, stają się wzorami życia zinstytucjonalizowanymi i dają «partnerską wyłączość siebie»” (Slany, 2002, s. 82). A zatem rozwiązanie jakie proponuje M. Baker zdaje się znajdować uzasadnienie w otaczającej nas rzeczywistości.

Wśród upowszechnianych współcześnie i coraz bardziej akceptowanych społecznie form życia małżeńsko-rodzinnego, funkcjonujących bez podstawy formalnej, Józefa Bągiel (2018, s. 17-18) wymienia:

- związki kohabitacyjne polegające na wspólnym mieszkaniu kobiety i mężczyzny bez zawarcia małżeństwa,
- związki oparte na formalnym małżeństwie, ale bez biologicznego rodzicielstwa,
- związki poprzedzone małżeństwem, obecnie zawierające tylko kryterium biologicznego rodzicielstwa,
- rodziny oparte wyłącznie na biologicznym rodzicielstwie bez zawierania związku małżeńskiego.

W obliczu tych przemian traci na znaczeniu *małżeństwo*, traktowane jako heteroseksualna forma bycia razem dwojga ludzi, która stanowiła dotychczas obowiązujący wzór życia (Kwak, 2014, s. 297). Społecznie akceptowane, szczególnie przez młodsze generacje, jest odkładanie na później bądź rezygnacja z małżeństwa. Wyniki sondaży CBOS (Komunikat z badań 2019a, s. 1-2) wskazują, że akceptacja decyzji młodych ludzi o odkładaniu małżeństwa lub rezygnacji z niego maleje wraz z wiekiem respondentów. Utrzymuje się ona niezmiennie na przestrzeni wielu lat na wysokim poziomie u osób urodzonych po 1983 roku, zaś w pozostałych kategoriach wiekowych wzrasta nieznacznie konserwatyzm wobec takich decyzji, szczególnie u osób urodzonych przed 1954 rokiem (tabela 1).

Tabela 1

Akceptacja odkładania przez młodych ludzi decyzji o zawarciu małżeństwa lub rezygnacji z niego (%)

Kohorty demograficzne – osoby urodzone w latach	Akceptacja odrzucania lub rezygnacji z małżeństwa wg terminów badań		
	2008	2013	2019
2001-1996	-	-	72
1995-1991	-	76	76
1990-1984	72	80	79
1983-1974	69	77	68
1973-1964	60	70	63
1963-1954	54	60	53
1953-1944	52	54	43
1943 i wcześniej	33	36	25

Źródło: Opracowanie własne na podst. Komunikat z badań (2019a). *Alternatywne modele życia rodzinnego w ocenie społecznej*, nr 42. Warszawa: CBOS.

Przyczyny tych decyzji różnią się w zależności od płci. Wśród powodów spadku gotowości do formalizowania związku przez kobiety badani podają najczęściej:

- obawę przed nieudanym małżeństwem (42%),
- przeszkodę w karierze zawodowej (40%),
- chęć życia bez zobowiązań (37%),
- trudności w znalezieniu odpowiedniego kandydata na męża (35%),
- preferowanie pozostania w związku nieformalnym (28%),
- brak warunków mieszkaniowych (24%).

Zdecydowanie rzadziej wymieniają: obawę przed pogorszeniem sytuacji materialnej (17%), lęk przed obowiązkami rodzicielskimi (14%), brak chęci posiadania dzieci (13%) i inne względy. Z kolei wśród powodów odrzucania decyzji o legalizacji związku przez mężczyzn ponad połowa badanych wskazuje na wybór wolności – życia bez zobowiązań (54%). W dalszej kolejności wymieniają:

- chęć życia w związku nieformalnym (37%),
- trudności ze znalezieniem odpowiedniej kandydatki na żonę (30%),
- brak gotowości do podjęcia obowiązków rodzicielskich (28%),
- obawę przed nieudanym małżeństwem (23%),
- trudności finansowe (21%),
- trudności w karierze zawodowej (20%),
- nieodpowiednie warunki mieszkaniowe (17%)
- niechęć do posiadania dzieci (12%) (Komunikat z badań 2019a, 2-3).

Obok małżeństw coraz częściej funkcjonują zatem *związki nieformalne*, które w perspektywie mogą prowadzić do zawarcia małżeństwa, ale w terminie uznanym przez parę za odpowiedni. Okazuje się, że opinie Polaków na temat legalizacji związków kohabitacyjnych są podzielone. Zawarcie małżeństwa dla 42% respondentów nie ma znaczenia w sytuacji, gdy ludzie się kochają i sobie ufają. Podobny odsetek badanych (38%) uważa, że jest to wskazane, choć nieobligatoryjne. Zdecydowanie rzadziej pojawiają się kategoryczne poglądy wskazujące na bezwzględną konieczność zawarcia ślubu przez osoby żyjące w konkubinacie (14%), zaś nieliczni (3%) wyrażają odmienny pogląd twierdząc, że lepiej nie zawierać małżeństwa, bo nigdy nie wiadomo, co się może wydarzyć w przyszłości (CBOS, 2019a). Współcześnie niemal nie spotykamy się już z określeniem *stara panna* i *stary kawaler*. W miejsce tych anachronicznych i niemodnych w dzisiejszych czasach nazw pojawiło się określenie *singiel*, przełamując stereotyp funkcjonujący przez długi okres w świadomości społecznej. Pojęcie to najczęściej określa osobę świadomie decydującą się na samotne życie, bez stałego partnera/partnerki. Wyniki sondaży CBOS (Komunikat z badań, 2019a, s. 11-12) wskazują na nieznaczny wzrost przyzwolenia na taki model życia

w latach 2013-2019. Niemal połowa badanych akceptuje życie w pojedynkę (44% w 2013 roku, 49% w 2019 roku). Tym samym coraz mniej respondentów jest mu nieprzychylnych (49% w 2013 roku, 45% w 2019 roku).

Zachwiana w dobie ponowoczesności zostaje również trwałość i stabilność instytucji małżeństwa. Zmienia się stosunek społeczeństwa do rozwodów oraz na przestrzeni lat wzrasta ich liczba z 61,3 tys. w 2010 roku do 65,3 tys. w 2017 roku (Rocznik Demograficzny, 2019, s. 477). Raport CBOS (Komunikat z badań, 2019d, s. 2) wskazuje, że przybywa również zwolenników rozwodów (20% w 2008 roku, 26% w 2013 roku, 32% w 2018 roku), którzy stanowią niemal trzykrotnie większą grupę niż ich zdecydowani przeciwnicy (15% w 2008 roku, 13% w 2013 roku, 12% w 2018 roku). Stosunek do rozwodów uzależniony jest w znacznej mierze od osobistych doświadczeń w tym zakresie, jak również posiadania rozwodników w najbliższym gronie. 59% osób rozwiedzionych twierdzi, że małżonkowie podejmujący decyzję o rozwodzie nie powinni mieć ku temu przeszkód. Odsetek badanych zgadzających się z tym twierdzeniem i posiadających w swym kręgu osoby rozwiedzione wynosi 32%. Z kolei w przypadku osób, które nie mają w swoim otoczeniu osób rozwiedzionych i tego typu doświadczeń jedynie 22% podziela ten pogląd (Komunikat z badań, 2019c, s. 4).

W ostatnich latach obserwujemy również znaczące zmiany w prokreacji, związane między innymi z charakterystycznym dla ponowoczesności dążeniem jednostki do indywidualizmu, wolności, samorealizacji, odnoszenia sukcesów w życiu zawodowym i wyższego poziomu życia materialnego. Życie osobiste pozostaje często w konflikcie z karierą zawodową, co uwidacznia się szczególnie mocno w przypadku kobiet (Smyła, 2019). Współczesna rodzina rozdzieliła zatem funkcje prokreacyjną i seksualną za sprawą kontroli urodzeń. Wiele rodzin decyduje się na odłożenie decyzji o urodzeniu pierwszego dziecka na później, posiadanie mniejszej liczby dzieci lub też całkiem rezygnuje z ich posiadania. Wyniki badań prowadzonych przez CBOS (Komunikat z badań, 2019b, s. 6-8) w latach 2013-2014 wskazują, że wyraźnie opóźnia się wiek urodzenia pierwszego dziecka. W 2013 roku 87% respondentów w wieku 18-24 nie posiadało dzieci, zaś w roku 2019 odsetek ten wzrósł aż do 99%. Również w grupie osób w wieku 25-34 zanotowano wzrost osób bezdzietnych (41% w 2013 roku, 45% w 2019 roku).

Istotną zmianą ukazaną we wspomnianym sondażu (Komunikat z badań, 2019b, s. 3) jest też zmiana w postrzeganiu idealnego modelu rodziny, związana z coraz większą chęcią tworzenia *rodzin wielopokoleniowych*. Trend obserwowany jest od 2008 roku (26% w 2008 roku, 29% w 2013 roku, 32% w 2019 roku). Jednak w przypadku tego modelu widoczne są znaczne rozbieżności pomiędzy preferowanym, a realizowanym typem rodziny. Za jego tworzeniem zdają się przemawiać dwa zjawiska: pomoc dziadków w opiece nad wnukami i wsparcie starzejących się rodziców.

Istotna zmiana w funkcjonowaniu rodziny jest również związana z upowszechnianiem się *egalitarnego modelu rodziny* opartego na partnerstwie w relacjach pomiędzy małżonkami oraz pomiędzy rodzicami i dziećmi. Uwidacznia się wzrost pozycji dziecka w rodzinie i troska o jego przyszłość, co często wynika z faktu, że „staje się ono rzadkością w rodzinie epoki ponowoczesnej” (Slany, 2002, s. 54). Wraz ze spadkiem dzietności wzrasta zatem znaczenie dziecka. Z drugiej strony jednak widoczna w obecnych czasach nietrwałość rodziny sprawia, że „partnerzy przychodzą i odchodzą. Dziecko pozostaje” (Beck, 2002, 181), co skutkuje często parentyfikacją lub inaczej odwróceniem ról, tzn. kierowaniem wobec dzieci oczekiwań nierealizowanych przez dorosłych w związku (Schier, 2014). A przecież rodzina, będąc podstawowym środowiskiem wychowawczym dziecka, powinna zapewniać mu poczucie bezpieczeństwa i pozytywną atmosferę sprzyjającą jego rozwojowi. Dziecko zaś powinno stać się dla rodziców źródłem radości.

W ostatnim czasie rodziny znalazły się w obliczu nowej sytuacji w związku z izolacją społeczną, wymuszoną w efekcie ogłoszenia pandemii koronawirusa COVID-19, który rozprzestrzenił się na świecie od końca 2019 roku, w Polsce zaś od drugiej połowy marca 2020 roku. Zjawisko to spowodowało utratę poczucia bezpieczeństwa przez ludzi na całym świecie, a tym samym przez rodzinę, która musi mierzyć się z nowymi wyzwaniami codziennego funkcjonowania. Życie rodziny diametralnie się zmieniło. Na wielu poziomach, jak szkoła, praca i spędzanie czasu wolnego, zostało przeniesione do sieci i utraciło tym samym swój naturalny rytm. Sytuację polskich rodzin z dziećmi w czasie pandemii ukazują wyniki badań online zawarte w raporcie autorstwa Urszuli Markowskiej-Manisty i Dominiki Zakrzewskiej-Olędzkiej (2020). Ograniczenie kontaktów społecznych, zdalna nauka i praca, zamknięcie wielu gałęzi gospodarki i dziedzin życia społecznego, jak między innymi gastronomia, turystyka czy branża fitness skutkuje wzrostem frustracji wielu rodzin:

Domowa izolacja wymusiła na nas zmianę codziennego funkcjonowania, reorganizowania pracy, nauki, opieki nad dziećmi zamkniętymi w czterech ścianach bez możliwości wyjścia na zewnątrz. My – dorośli opiekunowie, praktycznie z niewielką pomocą państwa, staliśmy się z dnia na dzień jedynymi gwarantami ochrony fundamentalnych praw dziecka: prawa do życia, bezpieczeństwa, edukacji i wychowania (Markowska-Manista, Zakrzewska-Olędzka, 2020, s. 3).

Skutki takiego stanu rzeczy dla ogółu społeczeństwa, rodziny, a przede wszystkim młodego pokolenia obserwować możemy już teraz, a z pewnością będą się one nasilać wraz z przedłużaniem się izolacji społecznej.

Podsumowanie

Rola rodziny w rozwoju i funkcjonowaniu jednostki jest ogromna i niezaprzeczalna. Warunki, jakie stwarza swym członkom mogą sprzyjać bądź utrudniać ich dalszy rozwój. Jednak rodzina – wraz ze zmianami społecznymi, kulturowymi i gospodarczymi kraju, w którym żyje – również ewoluje.

Postępujące przemiany społeczno-kulturowe związane z wyłanianiem się ponowoczesności i nasilająca się chęć jednostki do zaspokojenia indywidualnych potrzeb, ambicji i pragnień, skutkują zmianami w funkcjonowaniu współczesnej rodziny. W kalejdoskopie tych przemian obserwujemy powstawanie nowych form życia małżeńsko-rodzinnego, opóźnianie, a nawet wykluczanie decyzji o zawarciu małżeństwa czy też posiadaniu dzieci. Rosnące poczucie swobody i wolności pojawia się często kosztem spójności rodziny (Tyszka, 2003), słabną więzi rodzinne, wzrasta liczba związków niezalegalizowanych oraz osób samotnie wychowujących dzieci (Szymański, 2002, s. 161-170).

Przemiany rodziny ściśle łączą się z rynkiem pracy, seksualnością i płcią kulturową. Ogromne znaczenie dla kształtu współczesnej rodziny mają również doświadczenia rodzinne i biograficzne narracje jednostkowe (Smyła, 2016). Coraz częściej też więzi rodzinne opierają się na indywidualnym wyborze, nie zaś jedynie na biologicznym pokrewieństwie.

Opisane w artykule przemiany rodziny dokonujące się w dobie ponowoczesności nie wyczerpują z pewnością ich zakresu i wciąż ewoluują. Można zatem przypuszczać, że mnogość i różnorodność nowych konstrukcji definicji rodziny będzie nadal wzrastać i zmieniać się wraz ze zmieniającymi się, aktualnie istniejącymi i aprobowanymi wzorami życia.

Bibliografia:

- Adamski, F. (2002). *Rodzina: Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Baker, M. (2001). *Families: Labour and Love* [Rodziny: Praca i miłość]. Vancouver: UBC Press.
- Bauman, Z. (1994). *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*. Warszawa: Instytut Kultury.
- Beck, U. (2002). *Spółczesność ryzyka: W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Beck, U., Giddens, A., Lash, S. (1994). *Reflexive Modernization* [Modernizacja refleksyjna]. Cambridge: Polity Press.
- Brańkiel, J. (2018). Postmodernistyczne przemiany w rodzinie. *Roczniki Pedagogiczne*, 10(46), nr 4, 9-21.
- Dakowicz, A. (2014). *Powodzenie małżeństwa: Uwarunkowania psychologiczne w perspektywie transgresyjnego modelu Józefa Kozielskiego*. Białystok: Trans Humana.
- Elkind, D. (1992). *The Post-modern Family: A New Imbalance* [Rodzina postmodernistyczna: Nowa nierównowaga]. New York: Knopf.

- Forma, P. (2011). *Rodzina wielodzietna jako środowisko wychowawczo-edukacyjne: Diagnoza i możliwości wsparcia (na przykładzie województwa świętokrzyskiego)*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Giddens, A. (2001). *Nowoczesność i tożsamość: „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giddens, A. (2004). *Socjologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giza-Poleszczuk, A. (2005). *Rodzina a system społeczny: Reprodukacja i kooperacja w perspektywie interdyscyplinarnej*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kawula, S., Brągiel, J., Janke, A. W. (2009). *Pedagogika rodziny: Obszary i panorama problematyki*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Komunikat z badań (2019a), *Alternatywne modele życia rodzinnego w ocenie społecznej*, nr 42. R. Boguszewski (oprac.). Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Komunikat z badań (2019b), *Preferowane i realizowane modele życia rodzinnego*, nr 46. M. Bożewicz (oprac.). Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Komunikat z badań (2019c), *Rozwody w osobistych doświadczeniach Polaków*, nr 15. R. Boguszewski (oprac.). Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Komunikat z badań (2019d), *Stosunek Polaków do rozwodów*, nr 7. R. Boguszewski (oprac.). Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Kromolicka, B. (1998). *Rodziny zrekonstruowane*. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Kwak, A. (2005). *Rodzina w dobie przemian: Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Kwak, A. (2014). *Współczesne związki heteroseksualne: małżeństwa (dobrowolnie bezdzietne), kohabitacje, LAT*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Lipowicz, M. (2017). Ponowoczesność jako rzeczywistość społeczna – albo: próba obrony koncepcji końca nowoczesności jako okresu powstania nowych form socjalizacji. *Studia Philosophica Wratislaviensia*, vol. XII, fasc. 2, 27-45.
- Lis-Kujawski, A. (2008). Postmodernizm w podróży do granic rodziny. W: W. Muszyński, E. Sikora (red.), *Miłość, wierność i uczciwość na rozstajach współczesności* (ss. 17-35). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Markowska-Manista, U., Zakrzewska-Oleędzka, D. (2020). *Rodziny z dziećmi w nowej sytuacji epidemii koronawirusa: Raport z badania online*. Warszawa. Pobrane z: <https://www.odn.slupsk.pl/files/download/1835471336/Rodziny-z-dziecmi-w-nowej-sytuacji-epidemii-koronawirusa-raport.pdf>.
- Melosik, Z. (1995). *Postmodernistyczne kontrowersje wokół edukacji*. Toruń-Poznań: Edytor.
- Melosik, Z., Szkudlarek, T. (2010). *Kultura, tożsamość i edukacja – migotanie znaczeń*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Muszyński, W. (2008). Małżeństwo i rodzina: Redefinicje i reinterpretacje. W: W. Muszyński, E. Sikora (red.), *Miłość, wierność i uczciwość na rozstajach współczesności* (ss. 7-13). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Nikitorowicz, J. (1997). *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana.
- Nowak-Dziemianowicz, M. (2002). *Doświadczenia rodzinne w narracjach: Interpretacje sensów i znaczeń*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Olubiński, A. (2001). *Konflikty rodzice-dzieci: Dramat czy szansa?* Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Ostrouch-Kamińska, J. (2017). Przełom, przejścia, przesunięcia: Rodzina w procesie zmian. *Pedagogika Społeczna* 2(64), 83-93.
- Plopa, M. (2004). *Psychologia rodziny: teoria i badania*. Elbląg: Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej.

- Podgórski, R. (2008). *Socjologia: Mikrostruktury*. Bydgoszcz-Olsztyn: Oficyna Wydawnicza Branta.
- Prusik, A. (2010). Zmiana modelu rodziny czy jej atrofia? W świetle badań poglądów młodzieży. W: J. Piekarski, T. Pilch, W. Theiss, D. Urbaniak-Zajac (red.), *Edukacja społeczna wobec problemów współczesnego człowieka i społeczeństwa* (ss. 443-452). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rocznik Demograficzny (2019). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Rostowska, T. (red.) (2009). *Psychologia rodziny: Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań*. Warszawa: Difin S.A.
- Schier, K. (2014). *Doroste dzieci: Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Slany, K. (2002). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków: „Nomos”.
- Smolińska-Theiss, B. (2014). *Dzieciństwo jako status społeczny: edukacyjne przywileje dzieci klasy średniej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Smyła, J. (2016). *Między pragnieniem a koniecznością: Funkcjonowanie młodych kobiet w rodzinie i pracy*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- Smyła, J. (2019). How contemporary women and men combine family and work [Jak współczesne kobiety i mężczyźni łączą rodzinę z pracą]. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis: Studia ad Didacticam Biologiae Pertinentia LX*, nr 9, 80-88.
- Szlendak, T. (2010). *Socjologia rodziny: Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szymański, M. J. (2002). *Kryzys i zmiana: Studia nad przemianami edukacyjnymi w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Turos, L. (2004). *Wychowanie i kulturotwórcze funkcje rodziny*. Warszawa: Wszechnica Polska.
- Tyszka, Z. (1998). Socjologia rodziny a pedagogika rodziny: Przedmiot badań – możliwości współdziałania badawczego. *Rocznik socjologii Rodziny, tom X*, 77-90.
- Tyszka, Z. (2003). *Rodzina we współczesnym świecie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.